

Pincipiul simetriei, bi-logica și antinomia fundamentală a ființei umane

O introducere în teoria lui Ignacio Matte Blanco

Daniel Munteanu

Voi începe cu câteva date biografice. Matte Blanco s-a născut în Chile în 1908. A fost dintre pionierii psihanalizei din această țară. S-a format la Londra și a fost analizat de Allende Navarro. În 1966 s-a refugiat la Roma, unde a încetat din viață în 1995. Spre sfârșitul vieții i s-a decernat titlul de Doctor Honoris Causa la Facultatea de Limbi și Literaturi Străine a Universității din Pisa, ca recunoaștere a influenței pe care originala sa teorie a avut-o în domenii diverse ca: lingvistică, antropologie, estetică și critică literară.

1. Premise ale teoriei

Matte Blanco și-a propus să regândească psihanaliza pentru a o scoate din dificultatea teoretică în care se găsea. Această dificultate teoretică, insuficiența conceptelor fundamentale făcuseră pe mulți psihanalști să se dedice în întregime clinicii. Dar, aici apare o problemă epistemologică: abordarea materialului clinic din perspectiva unui aparat teoretic inadecvat face ca aspecte importante ale realității clinice să fie greșit interpretate sau să treacă neobservate.

Amintesc aici două dintre problemele teoretice pe care le analizează Matte Blanco în *Inconștientul ca mulțimi infinite* (1975)¹:

- modelul topic al lui Freud, deși declarat așa doar la figurat, este o descriere a funcționării psihice în termenii spațiului tridimensional și a timpului care se scurge univoc. Este o descriere în termenii reprezentărilor conștiente, în termenii gândirii normale. Această modalitate se dovedește nepotrivită descrierii proceselor psihice.
- conceptele energetice utilizate în teoria psihanalitică sunt confuze și nu au condus la o mai bună înțelegere a fenomenelor.

Pentru a dezvolta teoria psihanalitică, Matte Blanco a renunțat la conceptele energetice și a propus o abordare logico-matematică. Rezultatul acestei metode a depășit cadrul logicii, concluziile lui Matte Blanco fiind de nivel epistemologic și ontologic. Urmând căile deschise de Matte Blanco va avea de câștigat nu doar teoria

¹ I. Matte Blanco - L'inconscio come insiemi infiniti. Saggio sulla bi-logica. trad. Pietro Bria, Einaudi, Milano, 1981 [1]

psihanalică, ci și știința în întregime. În plus, se întrevăd noi modalități de înțelegere a filozofiei orientale și religiei.

2. Caracteristicile inconștientului și principiul simetriei

"Descoperirea fundamentală a lui Freud, spune Matte Blanco, nu este cea a inconștientului, nici măcar în sensul lui dinamic, ci aceea a unei lumi - pe care din nefericire a numit-o inconștient - ghidată de legi complet diferite de cele care guvernează gândirea conștientă. El nu a fost primul care a vorbit despre inconștient, asupra căruia se știa deja mult, dar a fost primul care a făcut descoperirea fundamentală a acestui straniu «regat al ilogicului» supus, în ciuda modului ilogic de a fi, unor legi determinate pe care le-a descoperit cu o lovitură de geniu."²

Particularitățile proceselor psihice inconștiente, descrise de Freud în *Interpretarea viselor* (Freud 1899) și *Inconștientul* (Freud 1915), sunt următoarele: 1) Absența contradicției reciproce și a negației, 2) Deplasarea, 3) Condensarea, 4) Absența timpului, 5) Substituirea realității externe cu realitatea psihică, 6) Co-prezența contradictoriilor, 7) Alternanța dintre absența și prezența succesiunii temporale, 8) Legătura logică reprodusă ca simultaneitate, 9) Cauzalitatea reprezentată ca succesiune, 10) Echivalența-identitate și unirea dintre alternative, 11) Co-prezența în vise a gândirii și non-gândirii, 12) Profunda dezorganizare a structurii gândirii.

Aceste trăsături ce par bizare pentru gândirea conștientă, pot fi explicate, spune Matte Blanco, dacă presupunem că inconștientul se supune unei logici aparte. Această logică ar presupune două principii: *principiul generalizării* și *principiul simetriei* (Matte Blanco 1956). Autorul formulează aceste principii în felul următor:

Principiul generalizării Sistemul inconștient tratează un lucru individual (persoană, lucru, concept) ca și cum ar fi un membru sau element al unei mulțimi care conține și alți membri; tratează această mulțime ca submulțime a unei mulțimi mai generale decât aceasta și tot așa.³

Acest principiu este folosit și în logica obișnuită.

Principiul simetriei se enunță astfel: "sistemul inconștient tratează relația inversă a oricărei relații ca și cum ar fi identică cu însăși relația. Cu alte cuvinte, tratează relațiile asimetrice ca și cum ar fi simetrice. Corolarele acestui sunt următoarele:

² op.cit. p.105

³ idem p.43

Când se aplică principiul simetriei: 1) nu poate exista nici o succesiune. Deci, absența timpului. 2) partea este identică cu întregul. 3) toți membrii unei mulțimi sunt tratați ca identici între ei și identici cu mulțimea însăși; sunt deci interschimbabili. 4) nu poate exista nici o relație de contiguitate între părți și întreg. 5) Realitatea externă și realitatea psihică sunt identice. 6) Absența contradicției mutuale. 7) Absența negației."⁴

Relațiile reale sunt în cea mai mare parte asimetrice: "Scriu această pagină", "Ion este tatăl lui Petru", "8 este mai mic decât 15", "Ușa este în partea stângă a peretelui", "A este partea lui B". Dacă aceste relații sunt adevărate, relațiile inverse sunt false.⁵ Prin aplicarea principiului simetriei, orice relația devine identică cu inversa sa, adevărate sau false.

"Aplicarea principiului simetriei care se observă în realitate nu este totală ci limitată într-un grad variabil, după caz."⁶ "Principiul simetriei ca principiu logic unic și atotcuprinzător disolvă complet orice logică." În realitate "în mijlocul structurii logicii bivalente sau aristotelice, principiul simetriei își face apariția în anumite puncte și, ca un acid puternic, disolvă orice logică în teritoriul unde este aplicat. Restul structurii logice rămâne totuși intact."⁷

Logica obținută prin aplicarea principiului simetriei reprezintă o modificare a logicii clasice, fără de care nu poate exista. Logica inconștientului se sprijină pe logica bivalentă. De aceea a fost numită de Matte Blanco *logică anaclitică*.⁸ Funcționarea psihică este astfel *bi-logică*: se supune logicii clasice pe de o parte și logicii anaclitice pe de alta.

În locul opoziției inconștient/conștient, Matte Blanco propune denumirile de *modul de a fi simetric* și respectiv *asimetric*.⁹

3. Principiul simetriei introduce noțiunea de infinit în psihanaliză

Un fapt foarte important este că "principiul simetriei este un mod logic extern de descriere a ceva care este în sine complet străin logicii".¹⁰ Realitatea psihică inconștientă pare să respecte principiul simetriei doar privită din perspectiva modului

⁴ idem p.44 - 46

⁵ I. Matte Blanco - Pensare, sentire, essere. Riflessioni cliniche sull'antinomia fondamentale dell'uomo e del mondo. trad. Pietro Bria, Einaudi, Milano, 1995 [2]

⁶ [1] p.61

⁷ idem p.62

⁸ idem p.64

⁹ idem p.80

¹⁰ idem p.165

conștient. Cercetările ulterioare ale autorului au avut ca rezultat o modificare a acestei concepții.

După cum am văzut, aplicarea principiului simetriei la o mulțime, are ca rezultat identitatea acelei mulțimi cu orice parte a sa. Acest lucru are o consecință importantă, și anume *infinitezarea* mulțimii, transformarea ei într-o mulțime infinită. Pentru a argumenta această afirmație, Matte Blanco amintește definiția dată de Dedekind mulțimilor infinite. Această definiție se enunță astfel: "o mulțime este infinită dacă și numai dacă poate fi pusă în corespondență biunivocă cu o parte a sa."¹¹ Exemplu: mulțimea numerelor naturale, care este infinită și poate fi pusă în relație biunivocă cu mulțimea pătratelor numerelor naturale, care este o parte a sa.

Pe acest principiu al simetriei se bazează și simbolizarea. Matte Blanco dă ca exemplu mulțimea simbolurilor sânelui. Sânul poate fi simbolizat de: orice sân real uman sau animal; orice obiect rotund; orice obiect moale; orice obiect cald; orice obiect care poate fi băgat în gură; orice obiect sau situație care poate furniza hrană fizică; orice obiect sau situație care poate furniza hrană psihologică; orice persoană care poate furniza, oferi sau promite hrană psihologică; orice combinație a calităților susmenționate; toate calitățile susmenționate împreună; Pământul protector; Universul protector."¹²

"Rezultatul este că sânul este o clasă infinită, cu un număr infinit de elemente. De fiecare dată când mintea umană devine, ca să spunem așa, «orientată către sân», orice lucru, inclusiv interiorul individului în care se petrece asta, devine sânul sau, mai bine zis, «sânitatea»."¹³

Principiul simetriei transformă asemănarea între obiecte în identitate între ele. Ca rezultat al acestui proces o clasă dată se extinde devenind infinită.

3. Emoțiile și sentimentele poartă marca inconștientului

Matte Blanco dedică, în *Inconștientul ca mulțimi infinite*, mai multe capitole studiului psihologic al trăirilor afective. Redau în continuare câteva dintre concluziile lui.

"Din punctul de vedere al introspecției, emoția este experimentată nu ca un eveniment mental, ci unul psihofizic."¹⁴

¹¹ idem p.39

¹² idem p.347

¹³ ibidem

¹⁴ idem p.241

"Emoția este un compozit de senzație-sentiment, fiecare dintre aceștia variind de la un tip de emoție la altul."¹⁵

Se poate observa un proces prin care "experiența senzorială «pură» face întotdeauna locul unei imagini care devine experiență perceptivă." Acest proces presupune "o organizare intelectuală a experienței senzoriale în termenii experienței trecute."¹⁶

Gândirea este un proces analitic, care își subdivide obiectul în părți. Gândirea presupune desfășurare în timp. Spre deosebire de procesul cognitiv, emoția este simțită ca simplă, indivizibilă și în afara timpului. Senzația-sentiment nu este simțită ca ceva care se întâmplă, ci simplu este.¹⁷

Analiza pe care autorul o face câtorva tipuri de emoții relevă proprietățile acestora, proprietăți ce le dovedesc natura comună cu procesele inconștiente. Voi cita ce spune Matte Blanco despre îndrăgostire, descurajare și tristețe.

"Un tânăr este îndrăgostit de o fată frumoasă care are ochi de vis. Acești ochi nu sunt pentru el doar un lucru concret ci au în plus semnificația unei frumuseți nelimitate, a unei bunătăți inepuizabile, sunt încarnarea a numeroase dorințe mai mult sau mai puțin obscure și la fel pentru fiecare trăsătură. Un bărbat care nu simte obscur o frumusețe ideală în fata pe care o iubește dar se limitează să aprecieze anumite caracteristici plăcute este un bărbat care nu știe sau a uitat ceea ce este iubirea."¹⁸

"O emoție frecventă este descurajarea. Un copil învață aritmetică. După ce a învățat primele noțiuni elementare este mulțumit de posibilitățile care i se deschid. Apare totuși momentul în care nu înțelege o anumită problemă sau nu știe s-o rezolve. Se supără. Observația ne arată că el își asumă această dificultate sau insuccesul ca o dovadă a faptului că nu știe nimic, că este incapabil să priceapă. Același lucru se poate spune și despre descurajarea adulților, numai că sentimentele sunt mai disimulate, mai puțin vizibile, dar nu mai puțin active."¹⁹

"În tristețe trăim de asemenea o serie de senzații și în același timp tindem să vedem lucrurile pesimist. Pe cât poate fi identificată o cauză a tristeții, această emoție tinde să iradieze în toate direcțiile și eventual să coloreze toate lucrurile. Această particularitate nu împiedică o persoană care este suficient de echilibrată să limiteze intelectual această iradiere și s-o încadreze în propriile limite. Dar aceasta reprezintă

¹⁵ idem p.243

¹⁶ idem p.247

¹⁷ idem p.258 - 259

¹⁸ idem p.262

¹⁹ idem p.264

deja o reacție la sentimentul inițial. Prin natura ei, tristețea nu rămâne legată de obiectul care a cauzat-o, ci tinde să iradieze alte teritorii; aceasta este valabil pentru toate emoțiile fundamentale. Această particularitate se vede mai clar la copii. Când sunt privați de ceva, copiii reacționează cu o asemenea intensitate de protest sau tristețe încât ai impresia că experiența pe care o trăiesc în acel moment invadează complet toate aspectele vieții lor, nu doar prezente ci și trecute și viitoare. Pentru acest motiv copiii sunt frecvent incapabili de a vedea perspectivele reale și adevărata dimensiune a frustrării prezente: simt sau se comportă ca și cum ar fi decisivă, invadează totul și va dura veșnic."²⁰

Astfel, "gândirea implicată în emoție presupune generalizare, maximizare și iradiere."²¹ "Emoțiile primitive și profunde implică trei lucruri:

- a) o generalizare care pornește de la caracteristicile concrete ale obiectului care a suscitât emoția și ajunge la un punct în care acest obiect este văzut ca posedând toate caracteristicile sau proprietățile pe care le au obiectele din clasa lui;
- b) caracteristicile atribuite obiectului sunt presupuse ca având valoarea maximă;
- c) ca o consecință a lui a) și b), obiectul devine reprezentarea tuturor obiectelor similare."²²

"Când vedem lucrurile în mod emoțional, identificăm individul cu clasa căreia îi aparține și, de aceea, îi atribuim toate potențialitățile cuprinse în funcția propozițională deschisă care definește clasa.

În alți termeni: emoția nu cunoaște indivizi, ci numai clase sau funcții propoziționale și de aceea, confruntată cu un individ, tinde să-l identifice cu clasa căreia aparține.

În interiorul emoției domnește principiul simetriei; în același timp, pentru că diferite emoții (iubire, ură, tristețea etc) se pot diferenția una de alta, este evident că această diferențiere presupune relații asimetrice. Fiecare emoție definește astfel un teritoriu limitat în interiorul căruia există o mulțime infinită. [...] Regatul emoției în ființele umane nu este regatul unei mulțimi infinite, ci a numeroase mulțimi infinite. Exact același lucru este valabil pentru inconștient."²³

"Am descoperit că tipul de gândire observat în emoție este acela pe care îl numim *gândire simetrică* sau *logică anaclitică*."²⁴

²⁰ ibidem

²¹ idem p.267

²² idem p.269

²³ idem p.270

²⁴ idem p.273

5. Antinomia fundamentală dintre cele două moduri psihice

Realitatea psihică poate fi mai bine reprezentată, spune Matte Blanco, dacă se concepe existența a două moduri psihice de a fi. Ele pot definite astfel:

I. Modul de a fi indivizibil. "Există un mod psihic de a fi în om care poate fi descris ca o totalitate omogenă indivizibilă.

În aceasta totalitate omogenă indivizibilă:

I.a. a simți și a fi sunt același lucru.

I.b. «a vedea» sau «a înțelege» și «conștiința» sunt în mod necesar fără părți, deci directe sau fără intermediari; ele sunt identice una alteia și cu totalitatea omogenă indivizibilă a modului însuși.

I.c. Această totalitate omogenă indivizibilă se vede de asemenea din faptul că nu face nici o distincție dintre sine și non-sine. Cu alte cuvinte, din cauza propriei naturi, astfel de distincție nu poate fi făcută. Atunci sinele și toate alte persoane sunt unul și același lucru și nu există indivizi.

I.d. Această totalitate omogenă indivizibilă este astfel în mod necesar sau intrinsec străină (și dovedește o existență) de orice noțiune de spațiu fizic sau simbolic, timp fizic sau simbolic și deci de mișcare fizică sau simbolică.

I.e. Această totalitate omogenă indivizibilă este străină de noțiunea de moarte."²⁵

Rezumat:

- a simți, a cunoaște și a fi sunt același lucru;
- sinele este egal cu non-sinele;
- mișcarea, evenimentul și moartea sunt necunoscute.

II Modul de a fi eterogen, care divide. "Există un mod psihic de a fi în om care poate fi descris sau caracterizat spunând că tratează sau concepe sau «vede» sau «trăiește» toată realitatea (inclusiv propria realitate) ca și cum ar fi divizibilă și formată din părți. Este modul de a fi care divide, eterogen.

II.a. Cunoașterea și conștiința corespunzătoare a modului de a fi divizibil eterogen este formată din elemente discrete și separate.

II.b. Acest mod de a fi vede, concepe sau trăiește realitatea în termeni de spațiu-timp în care spațiul și timpul sunt împărțiți în porțiuni care sunt alăturate una alteia și care se succed una alteia.

II.c. Sinele și non-sinele sunt net diferiți.

II.d. Cunoaște moartea.

²⁵ idem p.386 - 387

II.e. Totalitatea omogena indivizibilă a primului mod de a fi este în sine complet străină acestui al doilea mod de a fi și când este văzută în termenii acestui al doilea mod divizibil și eterogen apare ca având următoarele trăsături:

1. Este un principiu generalizator și un principiu care «vede» totul în termeni generali, atotcuprinzători: în termeni care cuprind toate părțile posibile ale realității.
2. Aceste «părți» ale realității indivizibile există numai pentru modul eterogen.
3. Este văzut ca o mulțime infinită (primul mod de a fi este numai unul și omogen).

Pentru modul eterogen, modul de a fi indivizibil cunoaște numai relații simetrice.

II.f. Modul de a fi omogen și indivizibil este în mod necesar inconștient pentru modul de a fi divizibil, pentru ca în mod conștient nu putem percepe decât un număr finit de elemente.

III. Toate manifestările psihice umane sunt rezultatul interacțiunii, cooperării și/sau altui tip de relație între cele două moduri de a fi."²⁶

Datorită naturii diferite a acestor două moduri, "ființarea simetrică nu poate niciodată, să devină în sine asimetrică și astfel nu poate să intre niciodată în conștiința umană. Cu alte cuvinte, nu se poate face niciodată conștient inconștientul. Ceea ce putem face este să devenim (în mod asimetric) conștienți de anumite aspecte ale ființării simetrice."²⁷ Între ele există o *antinomie fundamentală*.

Matte Blanco a descris câteva tipuri de raționament bi-logic, care rezultă din interacțiunea dintre cele două moduri. Voi reda trei dintre ele: *Alassi*, *Simassi* și *identificarea proiectivă*.

Alassi este structura bi-logică în care modurile asimetric și simetric alternează. Un schizofren s-a dus la dentist după ce a fost mușcat de un câine. Raționamentul lui este următorul: a) un câine îl mușcă pe A, rezultă A îl mușcă pe câine (PS); b) câinele este rău pentru că mușcă, deci și A este rău (logică clasică); c) dacă A este rău, înseamnă că și dintele lui este moral rău (identitatea parte - întreg, PS); d) un dinte rău moral este identic cu un dinte rău fizic, stricat (PS); e) un dentist tratează dinții stricați.²⁸

Simassi este un raționament bi-logic simultan asimetric și simetric. Storch relatează cazul unui schizofren care văzând o ușă care se deschide s-a speriat și a exclamat: "Animalele mă mănâncă!". Germanul *Tieren* (animale) seamănă cu Thüren

²⁶ idem p.388 - 389

²⁷ idem p.328

²⁸ [2] p.54

(ușă). Pacientul le trata ca fiind același lucru, conform principiului simetriei. Asemănarea dintre mișcarea de deschidere a ușii și deschiderea gurii unui animal era luată de pacient drept identitate. Din acest punct pornește o nouă simetrizare: ușa este un animal. Pacientul nu era confuz dar avea schizofrenie paranoidă: știa foarte bine că ușa era o ușă și simultan o concepea ca pe o ușă și un animal periculos.²⁹

În *A gândi, a simți, a fi*, Matte Blanco analizează pe larg semnificația termenilor de interior și exterior, obiect intern și extern, introiecție și proiecție din perspectiva teoriei bi-modale și bi-logice. Identificarea proiectivă este un subiect central în această analiză. Următorul exemplu va ilustra concepția autorului asupra identificării proiective ca structură bi-logică.

O fată cu origini modeste a obținut rezultate școlare bune, a fost admisă la facultate și a absolvit. Diferența de instruire între ea și familia ei devenise foarte mare. În consecință, a avut numeroase episoade psihotice. O analiză prelungită a reușit s-o ajute într-o manieră consistentă să depășească dificultățile, favorizându-i progresul în carieră. Ameliorarea a provocat în mod clar sentimente negative ale familiei ei.

Atitudinea lor sugera că se simțeau inferiori pacientei dar negau asta. Când a devenit psihotică, ei erau refăcuți, ca să spunem astfel, de boala ei. Au proiectat asupra ei sentimentele lor de inferioritate și astfel au atins o poziție de echilibru. Ca și cum ar spune: "tu ești inferioară, nu noi". Când ea s-a vindecat, au trebuit să recunoască, măcar inconștient, că le este superioară și au revenit la sentimentele inițiale. Părinții au proiectat ceva care le aparținea; au fost constrânși să primească ceva ce expulzaseră; legătura dintre părinți și ceea ce proiectaseră se păstrase într-o formă ascunsă. Ce este adevărat pentru un anumit nivel al minții, nu este necesar adevărat pentru alte niveluri. IP se produce deci, numai la niveluri mai superficiale ale inconștientului. La niveluri mai profunde, dimpotrivă ceea ce, văzut de la niveluri mai superficiale, este expulzat, aparține încă selfului pentru că la aceste niveluri orice lucru care aparține lumii exterioare aparține selfului.³⁰

6. Reprezentarea proceselor psihice în spațiul n-dimensional

Matte Blanco a apelat la geometria n-dimensională pentru a exprima mai adecvat realitatea proceselor psihice.

²⁹ idem p.55

³⁰ idem p.253 - 254

Noi privim realitatea cu "ochi tridimensionali" și percepțiile, reprezentările și teoriile noastre sunt impregnate de acest spațiu euclidian. Procesele psihice care generează aceste reprezentări nu pot fi descrise, ele însele folosind mijloacele oferite de cadrul în care ne imaginăm realitatea. "Imaginea tridimensională a lumii interne, pe cât de utilă a fost într-o primă abordare a problemei, se dovedește inadecvată pentru a reflecta enorma complexitate a realității psihice."³¹

Reprezentarea fenomenelor psihice într-un spațiu abstract n-dimensional se dovedește foarte promițătoare. În acest spațiu, dimensiunile nu sunt "lungime", "lățime" și "profundime" ci variabile care definesc funcționarea psihică. Ce sunt și câte sunt aceste variabile rămân întrebări la care nu se poate încă răspunde.³²

Matte Blanco a găsit o expresie geometrică a principiului simetriei pornind de la următoarea observație. Desfășurarea unui triunghi ABC pe o dreaptă are ca rezultat reprezentarea unuia dintre vârfurile triunghiului de două ori, în două puncte diferite ale dreptei CAB. Desfășurarea unui cub în plan are ca rezultat reprezentarea unor vârfuri și laturi de mai multe ori în locuri diferite ale planului. Generalizând, un obiect unic într-un spațiu cu număr dat de dimensiuni se multiplică dacă este reprezentat într-un spațiu cu un număr mai mic de dimensiuni decât cel inițial. Astfel, un volum unic în spațiul 4-dimensional apare în spațiul 3-dimensional ca volume diferite în locuri diferite ale spațiului. În mod similar, o trăire inconștientă se supune principiului simetriei, adică tratează ca identice elementele unei mulțimi și identice cu însăși mulțimea. Conform observațiilor de mai sus, trăirea inconștientă este un proces care poate fi reprezentat într-un spațiu abstract cu mai multe dimensiuni decât conștiința care ne arată elementele mulțimii ca fiind diferite. Mai mult, având în vedere infinitizarea mulțimilor, "spațiile cu dimensiuni infinite ar fi o imagine a realității indivizibile."³³

Matte Blanco abordează problema distincției intern/extern din perspectiva geometriei n-dimensionale și ajunge la următoarea concluzie: "Conceptele de intern și de extern trebuie examinate în relație cu numărul de dimensiuni ale spațiului considerat și aceasta deoarece ceea ce este intern unui spațiu cu un număr dat de dimensiuni poate fi extern unui spațiu cu un număr mai mic de dimensiuni."³⁴

³¹ idem p.270

³² [1] p.499

³³ [2] p.273

³⁴ idem p.315

*

Această prezentare a contribuției lui I. Matte Blanco este desigur incompletă și destul de inexactă. Nu este vinovată pentru asta doar dimensiunea mică a lucrării. Personal mă strădui să mă sustrag acțiunii principiului simetriei și să nu confund ceea ce a vrut Matte Blanco să spună cu ceea ce am înțeles eu din cărțile lui.

BIBLIOGRAFIE

1. *I. Matte Blanco - L'inconscio come insieme infiniti. Saggio sulla bi-logica. trad. Pietro Bria, Einaudi, Milano, 1981*
2. *I. Matte Blanco - Pensare, sentire, essere. Riflessioni cliniche sull'antinomia fondamentale dell'uomo e del mondo. trad. Pietro Bria, Einaudi, Milano, 1995*

21 februarie, 2001